

**Onderzoek naar de effecten van
langdurige pensionering
Deelrapport 4: Welvaart**

TOR 2003/27

SASKIA DE GROOF & MARK ELCHARDUS

Vakgroep Sociologie
Onderzoeksgroep TOR
Vrije Universiteit Brussel
<http://www.vub.ac.be/TOR/>

Onderzoek gevoerd in het kader van GOA19, een geconcentreerde onderzoeksactie van de onderzoeksgroepen TOR, ONLE en Human Ecology van de VUB.

Inhoudsopgave

<i>1</i>	<i>Inleiding</i>	<i>3</i>
<i>2</i>	<i>Financiële situatie</i>	<i>3</i>
<i>3</i>	<i>Woonsituatie</i>	<i>7</i>
<i>4</i>	<i>Bibliografie</i>	<i>11</i>
<i>5</i>	<i>Bijlage: Korte beschrijving van het onderzoek</i>	<i>12</i>

1 Inleiding

De levenswijze van een individu wordt onder meer bepaald door de graad van welvarendheid, door de meer materiële omstandigheden waarin het zich bevindt. Eén element binnen de materiële sfeer betreft het inkomen. Traditioneel behoorden de bejaarden tot de categorie van de armen. Dit zou de laatste jaren zijn veranderd. Deleeck (2000) stelt zelfs dat – globaal beschouwd – het welvaartspeil van de ouderen dicht is genaderd tot dat van de actieven. Dit betekent evenwel niet dat er geen individuele financiële problemen onder de ouderen zouden bestaan. De armoede bij de ouderen is immers nog steeds hoger dan bij de actieven. Zij bedroeg (in 1997) 12.9% bij de ouderen tegenover 7.7% in de gehele bevolking en 1% in de tewerkgestelde actieve bevolking. De bejaarden maken zelfs 43% uit van de armen van België (Deleeck, 2000)¹. Een bevraging van de materiële, financiële situatie van de 75-jarigen kon in dit onderzoek dan ook niet buiten beschouwing blijven. Een minder goede of slechte financiële toestand kan immers leiden tot gezondheidsstoornissen (bv. door een gebrek aan een evenwichtige voeding en adequate huisvesting), of tot depressie en isolatie (bv. door een gebrek aan middelen om aan vrijetijdsactiviteiten deel te nemen, of om zich te verplaatsen) (Dooghe, et al., 1998).

Een ander aspect binnen de materiële sfeer is de huisvesting. Zij maakt een belangrijk deel uit van het welzijn van burgers, zeker van ouderen. Door de grotere kans op beperkingen in hun leefwereld (wegvallen van arbeidsrelaties, overlijden van familieleden en vrienden, ...) en door de afnemende mobiliteit en validiteit, kan de woning het centrum van het bestaan van een oudere worden. Naast de financiële situatie van de 75-jarigen zal in dit deelrapport dan ook de huisvesting van de respondenten aan bod komen. We bespreken achtereenvolgens de woontypes, de uitrusting van of de voorzieningen in de woning, en de tevredenheid met de woning en de woonomgeving. Net als in het derde deelrapport (over vrijetijdsbesteding) beperken we ons in dit deelrapport louter tot een summier bespreking van de indicatoren.

2 Financiële situatie

Om een idee te krijgen van de financiële situatie van de 75-jarigen vroegen we ten eerste naar het netto-maandinkomen van de 75-jarigen. We specificerden hierbij dat dit naast het pensioen ook alle andere inkomsten (bv. uit onroerende goederen) omvat. Indien de respondenten

¹ Deleeck gebruikt de EU-armoedelijjn: “Arm is het huishouden waarvan het inkomen lager ligt dan 50% van het gemiddelde beschikbaar inkomen van een bepaald land”. In concreet voor België: een koppel was (in 1997) arm als het minder dan 35.400 BEF of 877,54 EUR, een alleenstaande als hij of zij minder dan 23.600 BEF of 585,03 EUR beschikt per maand.

samenwoonden, diende ook het inkomen van de partner hier bijgeteld worden. Een bevraging van inkomsten is evenwel een delicate aangelegenheid (Dooghe et al., 1988). Mensen blijken niet altijd bereid hun inkomen kenbaar te maken. Verder is het voor sommigen moeilijk een juist beeld te geven van het totaal inkomen van hun huishouden, vooral wanneer de partner over eigen inkomsten beschikt. Om tegemoet te komen aan deze twee problemen werd niet naar het exact netto-maandinkomen gepeild, maar werd dit in vooropgestelde categorieën bevraagd. In onze steekproef zien we evenwel dat bijna 10% van de respondenten toch niet wilde aangeven hoeveel ze verdienden en dat 1.4% het niet wist (zie tabel 1).

TABEL 1: NETTO MAANDINKOMEN GEZIN (IN VALID KOLOMPERCENTAGES; N=1278)²

	%
Tussen 20.000 en 39.999 Bef	43.7
Tussen 40.000 en 59.999 Bef	38.9
Tussen 60.000 en 79.999 Bef	12.1
Tussen 80.000 en 99.999 Bef	3.4
Meer dan 100.000 Bef	1.9
Geen antwoord	9.6
Weet niet	1.4

Nagenoeg 44% van de 75-jarigen beschikt over een netto maandelijks inkomen dat zich tussen de 20.000 en 39.999 BEF situeert. Zo'n 39% bevindt zich in de volgende inkomenscategorie (tussen de 40.000 en 59.999 BEF). Dit betekent dus dat de overgrote meerderheid van de respondenten het moet stellen met een maandinkomen van minder dan 60.000 BEF. Ruim 17% verdient meer dan 60.000 BEF, ruim 5% meer dan 80.000 BEF.

In onderstaande tabel wordt het inkomen opgesplitst tussen alleenstaanden en samenwonenden. Omdat onder het netto-maandinkomen ook het inkomen van de eventuele partner valt, kan tabel 1 een misleidend beeld vormen van het inkomen van alle respondenten.

TABEL 2: NETTO MAANDINKOMEN GEZIN, OPGESPLITST NAAR WOONSITUATIE (IN VALID KOLOMPERCENTAGES; N=1278)

	Alleen- staanden	Samen- wonenden
Tussen 20.000 en 39.999 Bef	71.9	29.0
Tussen 40.000 en 59.999 Bef	23.1	47.1
Meer dan 60.000 Bef	5.0	23.9

We merken logischerwijs dat alleenstaanden zich veel vaker in de eerste inkomenscategorie bevinden dan samenwonenden. Toch zijn er nog 29% van

² Gezien de recente invoering van de euro tijdens de bevraging (het veldwerk liep van januari tot augustus 2002) werd het inkomen gemakkelijks halve nog in Belgische franken bevraagd.

de samenwonenden die eveneens slechts een inkomen hebben tussen 20.000 en 39.999 BEF.

Naast het netto maandelijks inkomen kan het maandelijks bedrag dat wordt besteed aan sparen en/of beleggen ons ook een indicatie geven van de materiële welvaart van de ouderen.

TABEL 3: MAANDELIJKS BEDRAG BESTEED AAN SPAREN OF BELEGGEN (IN KOLOMPERCENTAGES; N=1219)

	%
Niets	56.5
Minder dan 5.000 Bef	23.1
Tussen 5.000 en 9.999 Bef	13.6
Tussen 10.000 en 19.999 Bef	4.5
Meer dan 20.000 Bef	2.3

Meer dan de helft van de 75-jarigen stelt per maand niets opzij te (kunnen) zetten of te beleggen. Van diegenen die dat wel kunnen, spaart of belegt de meerderheid minder dan 5.000 BEF per maand. Een minderheid kan maandelijks meer dan 10.000 BEF sparen en/of beleggen.

TABEL 4: MAANDELIJKS BEDRAG BESTEED AAN SPAREN OF BELEGGEN, VOLGENS WOONSITUATIE (IN KOLOMPERCENTAGES; N=1219)

	Alleenstaanden	Samenwonenden
Niets	61.5	53.7
Minder dan 5.000 Bef	24.0	22.7
Meer dan 5.000 Bef	14.5	23.7

In tabel 4 zien we dat niet enkel een groot deel van de alleenstaanden zich in de onmogelijkheid bevindt te sparen, ook meer dan de helft van de samenwonenden stelt niets per maand opzij te (kunnen) leggen.

TABEL 5: EIGENDOM (IN KOLOMPERCENTAGES; N=1411)

	%
Huurder van een sociale woning	8.9
Huurder van een private woning	10.5
(Mede-)eigenaar van een woning	76.9
Bewoonder zonder huur	3.7

Een ander aspect van de materiële situatie is de mate waarin men eigenaar dan wel huurder is van een woning. Gezien de leeftijd van de respondenten kan men aannemen dat leningen voor een eigendom reeds zijn afbetaald. Dit betekent dat (mede)eigenaars zich in een gunstigere (financiële) situatie bevinden dan huurders. Meer dan drie vierde van de respondenten is (mede-)eigenaar van een woning, terwijl bijna 20% huurder is (nagenoeg 9% van een sociale woning t.o.v. 10,5% van een private woning). Ruim 3,5% tenslotte is

bewoonder zonder huur (woont bv. bij kinderen in). In tabel 6 zien we dat samenwonenden vaker mede-eigenaar zijn van een woning dan alleenstaanden.

TABEL 6: EIGENDOM (IN KOLOMPERCENTAGES; N=1411)

	Alleenstaanden	Samenwonenden
(Mede-)eigenaar van woning	65.5	82.8
Geen (mede-)eigenaar van woning	34.5	17.2

Via een princalsanalyse zijn we op zoek gegaan naar bepaalde structuren binnen de financiële situatie van 75-jarigen, daar we kunnen aannemen dat de net besproken aspecten onderling samenhangen.

TABEL 7: PRINCALSANALYSE OP FINANCIËLE SITUATIE

	Ladingen
Inkomen	0.796
Sparen of beleggen	0.772
(Mede)eigenaar van woning	0.559
Eigenwaarde	0.514

Uit tabel 7 blijkt duidelijk dat deze verschillende elementen inderdaad sterk samenhangen. Respondenten die zich in een hogere inkomenscategorie bevinden, hebben meer mogelijkheden om te sparen en/of te beleggen, en bezitten vaker een eigen woning. Dit komt ook tot uiting in tabel 8. De financiële situatie van 75-jarigen kan op een continuüm worden geplaatst waarbij de ene, positieve kant de welvarende, gunstige materiële situatie weergeeft, en de andere zijde de meer moeilijke, ongunstige financiële positie.

TABEL 8: CATEGORIECOÖRDINATEN FINANCIËLE SITUATIE

Inkomen: 60.000 BEF of meer	1.53
Sparen of beleggen: 5.000 of meer	1.50
(Mede)eigenaar van woning	0.33
Inkomen: tussen 40.000 en 59.999 BEF	0.17
Sparen: minder dan 5.000 BEF	-0.03
Sparen: niets	-0.64
Inkomen: tussen 20.000 en 39.999 BEF	-0.64
Geen (mede)eigenaar van woning	-1.01

Zoals hiervoor al gebleken is, bevinden alleenstaanden zich significant vaker in een slechtere financiële situatie dan samenwonenden (zie tabel 9). Daar vrouwelijke 75-jarigen vaker alleenstaand zijn (door het verlies van de partner) en minder (lang) of niet hebben gewerkt, hebben zij vaker te kampen met een moeilijker financiële situatie.

TABEL 9: GEMIDDELDE SCORES OP FINANCIËLE SITUATIE, VOLGENS WOONSITUATIE

	Alleenstaanden	Samenwonenden
Financiële situatie (***)	-0.476	0.226

Significantieniveaus: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$; n.s.: niet significant.

Tot slot vroegen we de 75-jarigen ook in welke mate zijzelf of hun gezin rondkwamen met hun huishoudinkomen. Uit onderstaande tabel kunnen we afleiden dat 75-jarigen redelijk tevreden zijn met hun inkomen. Bijna drie vierde van de respondenten stelt eerder gemakkelijk tot zeer gemakkelijk rond te komen met het huishoudbudget. Bijna 12% stelt het evenwel financieel moeilijk te hebben.

TABEL 10: RONDKOMEN GEZIN MET HUISHOUDINKOMEN (IN KOLOMPERCENTAGES; N=1404)

	%
Zeer moeilijk	3.4
Moeilijk	8.4
Eerder moeilijk	15.3
Eerder gemakkelijk	29.8
Gemakkelijk	35.1
Zeer gemakkelijk	8.0

Zowel binnen de alleenstaanden als binnen de groep samenwonenden stelt de meerderheid goed rond te kunnen komen met het maandelijks inkomen. Conform de vorige resultaten, zien we in tabel 11 echter ook dat alleenstaanden een grotere kans hebben het financieel moeilijk te hebben dan samenwonenden.

TABEL 11: RONDKOMEN GEZIN MET HUISHOUDINKOMEN, VOLGENS WOONSITUATIE (IN KOLOMPERCENTAGES; N=1404)

	Alleenstaanden	Samenwonenden
Moeilijk	17.4	8.9
Eerder moeilijk	18.9	13.5
Eerder gemakkelijk	26.0	31.8
Gemakkelijk	37.7	45.8

3 Woonsituatie

Naast de financiële situatie bepaalt ook de woonsituatie het levenscomfort van mensen. Eerst en vooral peilden we naar de soort woning van de 75-jarigen. Zo'n 16% en bijna twee derde van de respondenten woont in een eensgezinswoning zonder respectievelijk met meerdere verdiepen. Ruim 16% van hen leeft in een appartement, dat zich meestal niet op het gelijkvloers bevindt. Andere woonvormen doen zich veel minder tot nauwelijks voor. Nog geen 2% woont in een rusthuis of een serviceflat. Dit betekent dus dat de overgrote meerderheid van de 75-jarigen zelfstandig woont. We moeten hier

wel bij vermelden dat 7.5% van de respondenten samenwoont met of bij hun kinderen. Dit zou dus eventueel kunnen wijzen op een beperktere zelfstandigheid of zelfredzaamheid bij deze respondenten.

TABEL 12: WOONSITUATIE (IN KOLOMPERCENTAGES; N=1442)

	%
Eénsgezinswoning zonder verdiepingen	16.3
Eénsgezinswoning met verdiepingen	64.6
Appartement op gelijkvloers	3.1
Appartement – niet op gelijkvloers	13.1
Studio op gelijkvloers	0.3
Studio – niet op gelijkvloers	0.2
Rusthuis	1.0
Serviceflat	0.7
Klooster	0.7

In de volgende tabel zijn een aantal belangrijke woonvoorzieningen opgesomd. Bijna alle 75-jarigen beschikken over een telefoon, een bad of een douche en een toilet in de woning (en dus niet buiten, op een terras of in de tuin). Voorts heeft zo'n drie vierde van de respondenten centrale verwarming, alsook verwarming in de slaapkamer. Een noodoproepsysteem is slechts bij een kleine minderheid aanwezig.

TABEL 13: VOORZIENINGEN IN WONING (IN PERCENTAGES; N=1410)

	Ja
Telefoon	97.7
Bad of douche	96.4
Toilet in de woning	96.2
Verwarming in de slaapkamer	77.0
Centrale verwarming	74.7
Noodoproepsysteem	4.7

Nagenoeg 17% van de 75-jarigen stelt verder (wel eens) last te hebben van het uitvallen van de electriciteit wanneer ze meer dan één toestel gebruiken (zie tabel 14).

TABEL 14: STAAT VAN ELECTRICITEIT (IN PERCENTAGES; N=1406)

	Ja
Uitvallen electriciteit bij gelijktijdig gebruik van meer dan 1 toestel	16.9

Daar al deze aspecten betrekking hebben op de voorzieningen in of de uitrusting van de woning, hebben we opnieuw een princalsanalyse uitgevoerd (tabel 15). Drie aspecten laden niet of onvoldoende op de dimensie, met name het hebben van een telefoon en een noodoproepsysteem, alsook de gebrekkige werking van het electriciteitsnetwerk. We hebben de analyse dan herdaan zonder deze drie variabelen.

TABEL 15: PRINCALSANALYSE OP VOORZIENINGEN IN WONING

	Ladingen	
Centrale verwarming	0.799	0.820
Verwarming in slaapkamer	0.774	0.803
Toilet in de woning	0.633	0.624
Bad of douche	0.599	0.587
Telefoon	0.273	/
Uitvallen electriciteit	-0.188	/
Noodoproepsysteem	0.084	/
Eigenwaarde	0.302	0.513

Het hebben van centrale verwarming (ook in de kamer), een toilet in de woning, en een wasgelegenheid, hangt duidelijk onderling samen. Aan de ene kant van de dimensie vindt men de afwezigheid van dergelijke uitrustingen, aan de andere kant de beschikbaarheid van deze voorzieningen.

TABEL 16: CATEGORIECOÖRDINATEN VOORZIENINGEN IN WONING

Geen centrale verwarming	-3.38
Geen bad of douche	-3.17
Geen verwarming in slaapkamer	-1.55
Geen toilet	-1.46
Bad of douche	0.11
Centrale verwarming	0.12
Verwarming in slaapkamer	0.43
Toilet in woning	0.47

Zoals reeds vermeld, peilden we tenslotte ook nog naar de tevredenheid van de 75-jarigen met hun woning en woonomgeving. Onderstaande tabel laat zien dat de respondenten zeker tevreden zijn met hun woning. Slechts een 5,5% van hen stelt niet tevreden te zijn met zijn of haar woning.

TABEL 17: TEVDRENHEID WONING (IN KOLOMPERCENTAGES; N=1416)

	%
Zeerv ontevreden	3.9
Ontevreden	1.7
Tevreden	45.2
Zeerv tevreden	49.2

Net hetzelfde kan worden gezegd van de woonomgeving. Bijna 95% van de 75-jarigen is tevreden over de buurt waarin ze wonen. Aan de 5.8% 75-jarigen die niet tevreden waren met hun woonomgeving, vroegen we naar de redenen van hun ontevredenheid (tabel 19).

TABEL 18: TEVREDENHEID BUURT (IN KOLOMPERCENTAGES; N=1409)

	%
Zeer ontevreden	1.4
Ontevreden	4.4
Tevreden	42.2
Zeer tevreden	52.0

Hierbij zien we dat de ongezelligheid in de buurt en de heersende slechte mentaliteit van de buurt de voornaamste bronnen van ongenoegen zijn. Het feit dat weinig kennissen, vrienden of familie in de buurt woont, dat er te veel verkeer is en dat er te weinig voorzieningen zijn (zoals winkels, postbussen, openbaar vervoer, ...), leidt ook bij een aantal tot ontevredenheid. Andere zaken die wel eens met ouderen worden geassocieerd (zoals bekommernis om de verloedering in de buurt, angst voor criminaliteit en vreemdelingen, ...) worden veel minder vernoemd.

TABEL 19: REDENENEN ONTEVREDENHEID BUURT (IN VALID PERCENTAGES; N=80)

	Ja	NVT
Ongezellige buurt	61.7	94.4
Slechte mentaliteit	51.1	94.5
Weinig kennissen, vrienden, familie in de buurt	39.4	94.3
Te druk verkeer	38.8	94.3
Te weinig voorzieningen (winkels, busstopplaatsen, postbussen ...)	35.5	94.3
Te veel verloedering/ vervuiling	26.9	94.3
Onveiligheid/ criminaliteit	25.9	94.3
In de buurt wonen enkel ouderen	23.1	94.4
In de buurt wonen te veel jongeren	22.3	94.3
In de buurt wonen te veel vreemdelingen	22.3	94.3
Obstakels in woonomgeving	18.2	94.4

4 Bibliografie

De Groof, S. & M. Elchardus (2003). *Onderzoek naar de effecten van langdurige pensionering. Deelrapport 1: Welzijn*. Brussel, VUB - Vakgroep Sociologie/ Onderzoeksgroep TOR.

De Groof, S. & M. Elchardus (2003). *Onderzoek naar de effecten van langdurige pensionering. Deelrapport 2: Sociale netwerken*. Brussel, VUB - Vakgroep Sociologie/ Onderzoeksgroep TOR.

De Groof, S. & M. Elchardus (2003). *Onderzoek naar de effecten van langdurige pensionering. Deelrapport 3: (Vrije)tijdsbesteding*. Brussel, VUB - Vakgroep Sociologie/ Onderzoeksgroep TOR.

Deleeck, H. (2000). *De betaalbaarheid van de pensioenen*. Antwerpen, CSB.

Dooghe, G., L. Vanden Boer & L. Vanderleyden (1988). *De leefsituatie van bejaarden*. Brussel, CBGS.

Elchardus, M. & Faelens, A. (2003). *Technisch verslag bij het onderzoek naar effecten langdurige pensionering. Veldwerk en responsanalyse*. Brussel, VUB - Vakgroep Sociologie/ Onderzoeksgroep TOR.

5 Bijlage: Korte beschrijving van het onderzoek

De resultaten zijn gebaseerd op een grootschalig onderzoek naar de leefsituatie van Vlaamse 75-jarigen (zie Elchardus & Faelens, 2003). Deze studie is het resultaat van een samenwerking tussen de onderzoeksgroep TOR (vakgroep Sociologie, VUB) (Prof. Dr. M. Elchardus, Prof. Dr. I. Glorieux, S. De Groof en A. Faelens), de onderzoeksgroep Ontwikkelings- en Levensloopspsychologie (vakgroep Psychologie, VUB) (Prof. Dr. I. Ponjaert-Kristoffersen en Prof. Dr. D. Verté) en de Vakgroep Menselijke Ecologie (vakgroep Sociaal Medische wetenschappen VUB) (Prof. Dr. J. Bernheim) in het kader van een geconcentreerde onderzoeksactie. De gegevens werden verzameld middels een random bloksteekproef getrokken in 69 gemeentes. De dataverzameling liep van 7 januari tot 15 augustus 2002, door middel van *face-to-face*-interviews afgenomen door daartoe speciaal opgeleide enquêteurs. In het totaal werden 1456 bruikbare interviews van 75-jarigen afgenomen. De respons bedroeg 67%.